

QUL UBAYDIY SHOH FAZILATI VA SHOIR TAFAKKURI UYG‘UNLIGI

Uktamjonova Mohinur Faxriddin qizi

Farg'ona davlat universiteti

filologiya fakulteti talabasi

ANNOTATSIYA

Kalit so‘zlar: Qul Ubaydiy, Shoh fazilati, Shoir tafakkuri, Adabiy-falsafiy qarashlar, Odillik konsepsiyasi, Hukmdor obrazi, Axloqiy barkamollik, Ijtimoiy-falsafiy talqin, Ruboiy poetikasi, Ma’naviy mezonlar.

Ushbu maqolada Qul Ubaydiyning badiiy merosida shoh fazilatlarini talqini va shoir tafakkuri o‘rtasidagi o‘zaro uyg‘unlik ilmiy tahlil qilinadi. Muallifning ruboiy va g‘azallarida ilgari surilgan odillik, donishmandlik, rahbarlik mas’uliyati hamda insoniy kamolot tushunchalari bilan shoirning ma’naviy-estetik qarashlari o‘rtasidagi bog‘liqlik ochib beriladi.

Qul Ubaydiy obrazlar tizimida hukmdor timsoli nafaqat siyosiy hokimiyat ramzi, balki axloqiy barkamollik namoyandasi sifatida talqin qilinishi, shoirning o‘z zamonasiga xos ijtimoiy-falsafiy fikrlar bilan boyitilganligi asoslab ko‘rsatiladi.

Maqola Qul Ubaydiy ijodining badiiy-falsafiy qimmatini yoritish bilan birga, uning shoh fazilatiga doir qarashlari o‘zbek adabiy tafakkuridagi yetuk ma’naviy mezonlar bilan mushtarak ekanini namoyon etadi.

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова: Кул Убайди, Добродетель царя, Мысль поэта, Литературно-философские воззрения, Концепция справедливости, Образ правителя, Нравственное совершенство, Социально-философская интерпретация, Поэтика рубай, Духовные критерии.

В данной статье научно анализируется соответствие интерпретации качеств царя и мысли поэта в художественном наследии Кул Убайди. Раскрывается связь между понятиями справедливости, мудрости, лидерской ответственности и

совершенства человека, выдвинутыми в рубаи и газелях автора, и духовно-эстетическими воззрениями поэта.

Утверждается, что в системе образов Кул Убайди образ правителя трактуется не только как символ политической власти, но и как олицетворение нравственного совершенства, и что поэт был обогащен социально-философскими идеями, характерными для его времени.

В статье подчеркивается художественная и философская ценность творчества Кул Убайди, а также демонстрируется, что его взгляды на добродетель царя перекликаются со зрелыми духовными критериями узбекской литературной мысли.

ANNOTATION

Keywords: Qul Ubaydi, The virtue of the king, The poet's thought, Literary and philosophical views, The concept of justice, The image of the ruler, Moral perfection, Socio-philosophical interpretation, The poetics of the rubai, Spiritual criteria.

This article scientifically analyzes the harmony between the interpretation of the king's qualities and the poet's thought in the artistic heritage of Qul Ubaydi. The connection between the concepts of justice, wisdom, leadership responsibility and human perfection put forward in the author's rubai and ghazals and the poet's spiritual and aesthetic views is revealed.

It is argued that in the system of Qul Ubaydi's images, the image of the ruler is interpreted not only as a symbol of political power, but also as a representative of moral perfection, and that the poet was enriched with socio-philosophical thoughts specific to his time.

The article highlights the artistic and philosophical value of Qul Ubaydi's work, while also demonstrating that his views on the virtue of the king are in common with mature spiritual criteria in Uzbek literary thought.

KIRISH

Qul Ubaydiyning "shoh fazilati va shoir tafakkuri uyg'unligi" uning ijodining markaziy mavzusidir, bu uning shaxsiy hayotining ikki muhim jihatini – sarkardalik faoliyati (shoh fazilati) va shoirlik iste'dodi (shoir tafakkuri) – bir butunlikda aks ettiradi. Bu mavzu uning g'azallarida, xususan, "Lison ut-tayr" kabi manzumarida hamda hikmatlarida yorqin namoyon bo'ladi.

Sarkardalik fazilatlari: Ubaydulloxon (Qul Ubaydiy) davlat boshqaruvchisi, harbiy sarkarda sifatida o'z shaxsiy tajribasini ijodida aks ettirgan. Uning asarlarida adolat, donishmandlik, jasurlik kabi shoh fazilatlari ko'rinadi.

Shoirlik tafakkuri: Qul Ubaydiy faqat sarkarda emas, balki yassaviyona, so'fiyona an'analariga mansub shoir ham bo'lgan. Uning she'riyatida oshiqona tuyg'ular, insoniy, axloqiy va falsafiy fikrlash ustunlik qiladi.

Uyg'unlikning o'zagi: Qul Ubaydiyning ijodida shohlik faoliyati va shoirlik mahorati bir-birini to'ldirib, bir butunlikni tashkil qiladi. Bunday uyg'unlik uning asarlariga o'ziga xos chuqurlik va falsafiy ma'no bag'ishlaydi.

Qul Ubaydiy (XVII-XVIII asrlar) o'z davrining mashhur shoir va faylasufi sifatida tanilgan. Uning ijodi, xususan ruboiy va g'azallarida ijtimoiy, ma'naviy va siyosiy mavzular chuqur ifodalangan. U nafaqat badiiy shoir, balki shoh fazilatlarini qadrllovchi tafakkur egasi sifatida ham ajralib turadi. U o'z asarlarida shoirlik va hukmdorlik idealini uyg'unlashtirib, shaxs va jamiyat, axloq va hokimiyat masalalarini birlashtirgan.

Shoh fazilati tushunchasi Qul Ubaydiy ijodida shoh fazilati atamasi nafaqat siyosiy hokimiyatni, balki axloqiy va ma'naviy kamolotni bildiradi. Shoh quyidagi fazilatlar bilan tasvirlanadi:

Odillik va adolat – hukmdor barcha fuqarolarga nisbatan teng va adolatli bo'lishi lozim.

Donishmandlik – davlatni boshqarishda aqlli va tajribali bo'lish.

Rahbarlik mas'uliyati – xalq farovonligi va millat taraqqiyoti shohning asosiy vazifasi sifatida talqin qilinadi.

Insoniy kamolot – shohning ma'naviy fazilati shaxsiy hayotdagi hurmat, saxiylik va poklik bilan mustahkamlanadi.

Qul Ubaydiy ruboiylarida shoh timsoli ko'pincha idealist hukmdor sifatida namoyon bo'ladi, u nafaqat siyosiy arbob, balki axloqiy model sifatida ham tasvirlanadi.

Shoir tafakkuri va shoh obrazining uyg'unligi Qul Ubaydiy tafakkurida shoirlik va hukmdorlik tushunchalari bir-birini to'ldiradi. Bu uyg'unlik quyidagi jihatlarida namoyon bo'ladi:

Ma'naviy va axloqiy uyg'unlik – shoir o'z ruboiylarida odillik, kamtarlik, fidoyilik kabi fazilatlarni madh etadi, bu fazilatlar shohning ideal obrazini yaratishda ham asosiy mezon bo'ladi.

Siyosiy tafakkur bilan boyitilgan badiiy tafakkur – Qul Ubaydiy shoir sifatida hukmdorlik masalalarini poetik ifoda orqali aks ettiradi. Shu bilan birga, u siyosiy qarorlarning ijtimoiy oqibatlarini ham chuqur tushunadi.

Ijtimoiy adolatni targ'ib qilish – shoir tafakkuri jamiyatdagi adolatsizliklarni ko'rsatishda vosita bo'lib xizmat qiladi, bu shoh fazilatining tushunilishiga yordam beradi.

Estetik va ma'naviy uyg'unlik – shoirning badiiy ifodasi orqali shohning fazilati yanada jonli va qimmatli tarzda tasvirlanadi.

Ruboiylar va g'azallarda shoh fazilati Qul Ubaydiy ijodida ruboiy janri shoh fazilatini aks ettirishda asosiy vosita hisoblanadi:

Ruboiylar – qisqa va mazmunli bo'lib, shohning axloqiy va ma'naviy fazilatlarini ta'kidlaydi.

G'azallar – ruhiy va hissiy jihatdan shoh obrazini kengroq tahlil qiladi, uning xalq bilan munosabati va shaxsiy fazilatlarini ochib beradi.

Maqol va nasihatlar – shoir hukmdorga axloqiy va siyosiy maslahatlar beradi, bu shoir tafakkuri bilan shoh fazilatini uyg'unlashtiradi.

Ijodiy va ijtimoiy ahamiyati Qul Ubaydiy ijodida shoh fazilati va shoir tafakkurining uyg'unligi bir necha jihatdan ahamiyatlidir:

Ma'naviy ta'lim vositasi – shoir tafakkuri orqali o'quvchi va tinglovchilarga axloqiy idealni yetkazadi.

Siyosiy va ijtimoiy model – hukmdor timsoli sifatida shoh odob-axloq va adolatni targ'ib qiladi.

Badiiy-estetik qadriyatlar – shoirlik san'ati va hukmdorlik mas'uliyati uyg'unlashib, adabiy tafakkurga yangicha mazmun beradi.

Tarixiy manba sifatida – Qul Ubaydiy asarlari o'z davrining siyosiy va ijtimoiy qarashlarini aks ettiradi, shu bilan birga shoh va xalq munosabatini yoritadi.

Qul Ubaydiy o'z davrida nafaqat shoir, balki faylasuf va ijtimoiy tafakkur egasi sifatida tanilgan. Uning ijodi shoirlik va siyosiy tafakkur uyg'unligining yorqin namunasi hisoblanadi. Ruboiy va g'azallarida hukmdor obrazini ideal shaklda tasvirlab, u orqali axloqiy, siyosiy va estetik qadriyatlarni targ'ib qiladi. Shu jihatdan uning asarlari nafaqat badiiy, balki ma'naviy-estetik manba sifatida qadrlanadi.

Shoh fazilati tushunchasi Qul Ubaydiy ruboiy va g'azallarida shoh fazilati ko'pincha quyidagi asosiy mezonlar orqali namoyon bo'ladi:

Adolat va tenglik – shoh barcha fuqarolar oldida teng bo'lishi, qarorlarini adolat bilan qabul qilishi lozim.

Donishmandlik va bilimlilik – shaxsiy tajribasi va ilmiy bilimlari bilan davlat boshqaruvida muvaffaqiyatga erishadi.

Rahbarlik mas'uliyati – xalq farovonligi, tinchlik va taraqqiyotni ta'minlash shohning asosiy vazifasi hisoblanadi.

Axloqiy poklik va ma'naviy kamolot – hukmdor nafaqat siyosiy, balki ma'naviy jihatdan ham kamolotga erishgan bo'lishi zarur.

Qul Ubaydiy bu fazilatlarni shoirlik tafakkuri orqali tushuntiradi, shu bilan shohni ideal va insoniy obraz sifatida ko'rsatadi.

Shoir tafakkuri bilan uyg'unlik Qul Ubaydiy tafakkuri shoirlik va hukmdorlik tushunchalarini uyg'unlashtiradi. Bu uyg'unlik quyidagi jihatlarda aks etadi:

Axloqiy va ma'naviy uyg'unlik – shoir odillik, fidoyilik, saxiylik kabi fazilatlarni madh etadi, bu fazilatlar shohning obrazini shakllantirishda ham asosiy rol o'ynaydi.

Siyosiy tafakkur bilan boyitilgan badiiy ifoda – shoir hukmdorlik masalalarini ruboiylar orqali tushuntirib, ijtimoiy va siyosiy masalalarni poetik tarzda yoritadi.

Ijtimoiy adolatni targʻib qilish – shoir tafakkuri xalqni adolat va halollik gʻoyalariga chorlaydi, bu shoh fazilati bilan uygʻunlashadi.

Estetik uygʻunlik – shoirning badiiy tasvirlari orqali shohning fazilati yanada boy va jonli namoyon boʻladi.

Ruboiy va gʻazallarda shoh fazilati Qul Ubaydiy ijodida ruboiy va gʻazallar shoh fazilatini aks ettirishda asosiy vosita sifatida xizmat qiladi:

Ruboiy janri – qisqa, lekin mazmunli boʻlib, shohning axloqiy va maʼnaviy fazilatlarini ochib beradi.

Gʻazal janri – hukmdorning ruhiy va hissiy holatlarini kengroq yoritadi, xalq bilan munosabatini koʻrsatadi.

Nasihat va maqollar – shoir hukmdor uchun axloqiy va siyosiy maslahatlar beradi, bu shoir tafakkuri bilan shoh fazilatini uygʻunlashtiradi.

Misol uchun, Qul Ubaydiy ruboiylarida shohning adolatli hukmronligi, xalqni himoya qilish masʼuliyati va bilimli boshqaruvi alohida taʼkidlanadi. Shu bilan birga, gʻazallar shohning insoniy jihatlarini, masalan, rahm-shafqat va fidoyilikni yoritadi.

Ijtimoiy va tarixiy ahamiyati Qul Ubaydiy ijodida shoh fazilati va shoir tafakkuri uygʻunligi quyidagi jihatlar bilan ahamiyatli:

Maʼnaviy taʼlim – shoir tafakkuri orqali axloqiy ideal yetkaziladi.

Siyosiy va ijtimoiy model – hukmdor timsoli adolat, bilim va maʼnaviyatni targʻib qiladi.

Badiiy qadriyatlar – shoirlik sanʼati va hukmdorlik masʼuliyati uygʻunlashib, adabiy tafakkurga yangi mazmun beradi.

Tarixiy manba – asarlar oʻz davrining siyosiy va ijtimoiy qarashlarini, shoh va xalq munosabatini yoritadi.

Qul Ubaydiy ijodi shoirlik tafakkurini hukmdorlik fazilati bilan uygʻunlashtirib, oʻquvchi va tinglovchilarni maʼnaviy-axloqiy tarbiyalash vositasi sifatida xizmat qiladi.

XULOSA

Qul Ubaydiy ijodida shoh fazilati va shoir tafakkuri uyg'unligi uning badiiy va ijtimoiy qarashlarida markaziy o'rin tutadi. Shoh timsoli orqali shoir adolat, donishmandlik, rahbarlik mas'uliyati va axloqiy kamolot kabi fazilatlarni ochib beradi. Shu bilan birga, shoir tafakkuri hukmdor idealini poetik tarzda yoritib, xalq bilan shoh munosabatini, ijtimoiy adolatni va ma'naviy qadriyatlarni targ'ib qiladi.

Qul Ubaydiy ruboiy va g'azallarida shohning siyosiy va axloqiy jihatlari uyg'unlashib, adabiy-estetik qadriyat sifatida shakllanadi. Natijada, uning ijodi nafaqat badiiy meros, balki ma'naviy-estetik tarbiya manbai sifatida ham ahamiyat kasb etadi. Shu tariqa, Qul Ubaydiy shoirlik tafakkuri bilan shoh fazilatini uyg'unlashtirib, o'z zamonasining siyosiy, ijtimoiy va ma'naviy qarashlarini ifoda etgan muhim adabiy shaxs sifatida qadrlanadi.

Qul Ubaydiy ijodida shoh fazilati va shoir tafakkuri uyg'unligi uning badiiy va ma'naviy dunyosining eng asosiy jihatlaridan biridir. Shoh timsoli orqali shoir adolat, donishmandlik, rahbarlik mas'uliyati, fidoyilik va axloqiy kamolot kabi fazilatlarni o'quvchi va tinglovchilarga yetkazadi. U hukmdor idealini nafaqat siyosiy boshqaruv nuqtai nazaridan, balki axloqiy va ma'naviy mezonlar bilan uyg'unlashtiradi. Shu tariqa, shoir tafakkuri hukmdor obrazini poetik tarzda boyitib, uning xalq bilan munosabati, ijtimoiy adolatni ta'minlashdagi mas'uliyati va ma'naviy yetukligini yoritadi.

Qul Ubaydiy ruboiy va g'azallarida shohning siyosiy va axloqiy jihatlari uyg'unlashgan holda ifodalanadi. Ruboiy janri qisqa va mazmunli bo'lib, shohning axloqiy fazilatlarini ochib beradi, g'azal esa uning ruhiy holati, xalq bilan munosabatlari va insoniy jihatlarini kengroq yoritadi. Shu bilan birga, shoir hukmdor uchun nasihatlar va maqollar orqali siyosiy va axloqiy maslahatlarga urg'u beradi. Bu uyg'unlik shoirning tafakkuri va hukmdor idealini birlashtirib, adabiy-estetik qadriyat sifatida shakllanishiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Karimov, A. Qul Ubaydiy ijodi va gʻazal janri. Toshkent, 2005 yil.
2. Usmonov, S. Oʻzbek mumtoz adabiyoti tarixi. Toshkent, 2010 yil.
3. Xolmirzaev, B. Qul Ubaydiy gʻazallari: tahlil va sharh. Samarqand, 2012 yil.
4. Yoqubov, D. Lirik tasvir va yor motivi Qul Ubaydiy gʻazallarida. Toshkent, 2015 yil.
5. Ergashev, N. Mumtoz sheʼriyatda sevgi va sogʻinch motivlari. Buxoro, 2008 yil.
6. Sobirov, F. Oʻzbekiston shoirlarining gʻazal janridagi ijodi. Toshkent, 2011 yil.
7. Murodov, T. Qul Ubaydiy va tasavvufiy gʻazal ijodi. Samarqand, 2014 yil.
8. Rahmatov, H. Lirik qahramon va yor tasviri: oʻzbek mumtoz adabiyoti misolida. Toshkent, 2013 yil.
9. Saidov, R. Qul Ubaydiy gʻazallari: badiiy tahlil. Buxoro, 2009 yil.
10. Qodirov, S. Oʻzbek mumtoz adabiyotida gʻazal janri va uning rivoji. Toshkent, 2007 yil.
11. Tursunov, A. Qul Ubaydiy ruboiylari va yor tasviri. Samarqand, 2016 yil.
12. Xudoyberdiyev, M. Sheʼriyat va sevgi motivlari: Qul Ubaydiy gʻazallari. Toshkent, 2012 yil.
13. Rasulov, J. Mumtoz oʻzbek gʻazalining shakl va mazmuni. Buxoro, 2006 yil.
14. Yoʻldoshev, I. Qul Ubaydiy ijodida goʻzallik va maʼnaviy qadriyatlar. Toshkent, 2011 yil.
15. Tillaev, K. Qul Ubaydiy va oʻzbek mumtoz sheʼriyati: tanqidiy tahlil. Samarqand, 2015 yil.